

TRAFIKVERKET

Munksund-Öjebyn

Piteå kommun, Norrbottens län

Kulturarvsanalys - val av järnvägslinje

2025-12-18

Ärendenummer: TRV 2025/135403

Trafikverket
Postadress: Box 809, 971 25 Luleå
E-post: trafikverket@trafikverket.se
Telefon: 0771-921 921

Dokumenttitel: Munksund-Öjebyn, Kulturarvsanalys
Författare: David Malander, Carina Öberg - Tyréns
Dokumentdatum: 2025-12-18
Ärendenummer: TRV 2025/135403
Version: 0,1
Kontaktperson: Ann-Christin Burman, Trafikverket

Foto och illustrationer Tyréns AB om inget annat anges.
Framsida: Häradsekonomska kartan (Rikets allmänna kartverks arkiv, J122-31-1)

Sammanfattning

Utredningen för val av järnvägslinje för Norrbotniabanan Piteå central innehåller sju olika linjer (tre i söder, fyra i norr) som i slutändan ska kombineras till en linje. Denna kulturarvsanalys har tagits fram i syfte att belysa kulturmiljövärden och historiska samband inom utredningskorridoren och bedöma hur dessa påverkas av de respektive utredningslinjerna.

Områdets naturgeografiska förutsättningar har tillsammans med landhöjningen skapat ständigt varierande förutsättningar för människors bosättningsmönster och resursutnyttjande. Under stenåldern låg hela det aktuella utredningsområdet under havsnivån och i närområdet stack endast några få öar upp över vattenytan. Dessa öar motsvarar områdets högsta punkter idag. Först under järnåldern började större delar av utredningsområdet torrläggas men även från denna tid är fornlämningar sällsynta, vilket antyder att markerna började nyttjas mer regelbundet först under medeltiden.

Det kulturlandskap som formades under historisk tid är delvis bevarat men exploatering för bostäder, industri och infrastruktur har framför allt under 1900-talets andra hälft medfört stora förändringar. I byn Pitholm finns flera bytomter som ännu är bebyggda och Södra Pitholmsvägen utgör, med sin bevarade ålderdomliga utformning, fortfarande ett viktigt samband i landskapet. Byns odlingslandskap har ett varierande värde där delar är helt igenväxta medan andra hålls öppna och en del timrade ängslador fortfarande går att se.

Piteå stad har en välbevarad historisk stadskärna men det gamla hamnområde som utredningskorridoren omfattar är helt förändrat. Till följd av landhöjningen har hamnen flyttats längre bort från staden och området är idag igenfyllt för att ge plats åt handel, infrastruktur och ett park- och promenadstråk längs vattenspeglarna.

Kulturarvsanalysen har identifierat ett antal miljöer och samband där de utredda järnvägslinjerna bedöms medföra stora negativa konsekvenser för kulturmiljön. I vissa fall har åtgärder identifierats som skulle kunna mildra dessa konsekvenser avsevärt. Detta är ett arbete som kommer fortsätta i kommande skede av projektet.

Efter val av järnvägslinje kommer en kulturarvsanalys tas fram inför framtagande av samrådshandling. Så långt som möjligt kommer de berörda kulturmiljövärdena där ges en fördjupad beskrivning.

Innehåll

Sammanfattning.....	3	Känslighet och tålighet.....	21
Inledning	5	Känsliga miljöer inom utredningskorridoren.....	21
Bakgrund	5	Val av järnvägslinje	22
Metod.....	5	Stationsläge	22
Skydd och förvaltning av kulturmiljövärden	5	Optimeringslinjer	23
Områden av riksintresse enligt MB 3:6.....	5	Att ta tillvara kulturmiljöns värden.....	24
Regionala / kommunala kulturmiljöer	5	Förordat linjeval.....	24
Skyddad bebyggelse	5	Fortsatt arbete	25
Registrerade forn- och kulturlämningar	5	Källor	26
Historiska vägar	5	Litteratur	26
Översiktlig karaktärisering av kulturlandskapet.....	6	Webbkällor	26
Forntid.....	6	Historiska källor.....	26
Det historiska landskapet	8	Ordlista	27
Kulturlandskapet inom utredningskorridoren.....	14	Lagstiftning och Miljökrav	28
Karaktärsområden	14		
Registrerade forn- och kulturlämningar	18		
Samband i kulturlandskapet.....	20		

Inledning

Bakgrund

Norrbotniabanan är ett omfattande järnvägsprojekt som syftar till att binda samman Umeå och Luleå med en ny kustnära järnväg. Projektet har bland annat som mål att korta ner restiderna samt att skapa förutsättningar för säkrare och mer miljövänliga resor. Denna kulturarvsanalys ingår i utredningen för etappen genom centrala Piteå.

Kulturarvsanalysen har tagits fram i skede val av järnvägslinje i syfte att analysera utredningskorridoren för att kunna tillvarata kulturmiljövärden, minimera negativ påverkan och så långt som möjligt förebygga skador på kulturmiljön. Kulturarvsanalysen genomförs i ett tidigt skede av den utredande fasen för att kunna påverka projektets framdrift och finna den spårlinje som bedöms innebära minst påverkan på kulturmiljövärden.

Metod

Kunskap om hur samhällets utveckling speglas i olika miljöer är en förutsättning för att kunna göra avvägningar mellan olika intressen och tillvarata kulturmiljövärden. Landskapets bärande kulturhistoriska berättelser måste identifieras, liksom de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar berättelserna. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö ges ramar för möjligheter och begränsningar för förändring. Värdebärande karaktärsdrag, samband och strukturer som är väsentliga för att avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling lyfts fram inom respektive område. En samlad värdering och gradering av kulturmiljövärdena görs som stöd för prioriteringar mellan olika kulturmiljöer i projekteringsarbetet. Kulturmiljön kan tåla mer eller mindre förändring beroende på hur karaktären och skalan på föreslagna miljöförändring kan samverka med platsens kvaliteter och känslighet.

I kulturarvsanalysen ges inledningsvis en översiktlig karakterisering av kulturlandskapet inom utredningsområdet och dess omgivning. Därefter fördjupas beskrivning genom att ingående kulturvärden inom utredningskorridoren presenteras för att där efter belysa vad som skiljer de olika linjerna åt. Slutligen redovisas vilka samband som har identifierats i kulturlandskapet.

Skydd och förvaltning av kulturmiljövärden

Gällande lagstiftning och miljökrav presenteras i sin helhet i Bilaga 1.

Vad gäller skydd och förvaltning av kulturmiljövärden är följande lagstiftning och regelverk av vikt:

- Kulturmiljölagen (KML)
- Miljöbalken (1988:808)
- Plan- och bygglagen (2010:900)

Områden av riksintresse enligt MB 3:6

Piteå [BD 58]

Området omfattar Piteås historiska stadskärna och ligger omedelbart norr om utredningskorridorens passage av Sörfjärden. Beskrivning nedan enligt Riksantikvarieämbetet.

Motivering:

Stadsmiljö kring torget som speglar 1600-talets stadsplanering och den förindustriella stadensbebyggelse och verksamheter.

Uttryck för riksintresset:

Det kvadratiske så kallade hörnslutna torget - ett av de få i landet -, gatu- och torgrummets slutna husfasader, den äldre tomtstrukturen och torgets ålderdomliga markbehandling. Den förindustriella stadens bebyggelsekaraktär, en småskalig träbebyggelse och före detta Rådhuset med klassicistisk prägel samt större borgargårdar vid torget.

Regionala / kommunala kulturmiljöer

Piteå kommun har i Översiktsplan 2030 pekat ut hela Piteå stadskärna, ända ner till Timmerleden, som en särskilt värdefull kulturmiljö. Inom detta område – men utanför utredningskorridoren – har området runt Rådhuset (motsvarande riksintresseområdet) samt området runt kyrkan och Norrmalm pekats ut områden där extra hänsyn behöver tas för att inte påverka kulturmiljön. Utöver detta är hela det historiska odlingslandskapet öster om Södra Pitholm och Munksund klassat som kulturhistoriskt värdefullt odlingslandskap i översiktsplanen.

Piteå kommuns kulturmiljöprogram heter Husera. Det berättar om det historiska innehållet i bygdens bebyggelsemiljöer och beskriver i texter den fysiska miljöns karaktär från forntid till nutid. Kulturmiljöprogrammets fokus ligger på hela miljöer och de egenskaper som utmärker kulturmiljöns karaktär och kvalitet. Inom utredningsområdet finns ett flertal miljöer som ingår i kulturmiljöprogrammet. Kulturmiljöprogrammet redovisar inga geografiska områden och därför finns Huseraunderlaget inte redovisat i Kulturarvsanalysens kartor. I kapitel Karaktärsområden nedan, har skrivningar från Husera inarbetats.

Skyddad bebyggelse

Inom utredningsområdet finns inga byggnader registrerade i Riksantikvarieämbetes Bebyggelseregister.

Registrerade forn- och kulturlämningar

Information om registrerade forn- och kulturlämningar har inhämtats från Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister. En arkeologisk utredning steg 1 utfördes 2024 vilket har inneburit att kunskapen om fornlämningsförekomsten har fördjupats.

Historiska vägar

Inom aktuellt utredningsområdet ligger Södra Pitholmsvägen, som har en välbevarad ålderdomlig karaktär och omges av ett flertal stenmurar. Vägen är enskild och ingår i länsstyrelsens GIS-underlag för historiska vägar. Då både akt och karta finns bevarade från vägutredningen 1763 är vägens historik väl belagd.

Figur 1. Det före detta rådhuset (nu Piteå museum) utgör uttryck för riksintresset.